

8435

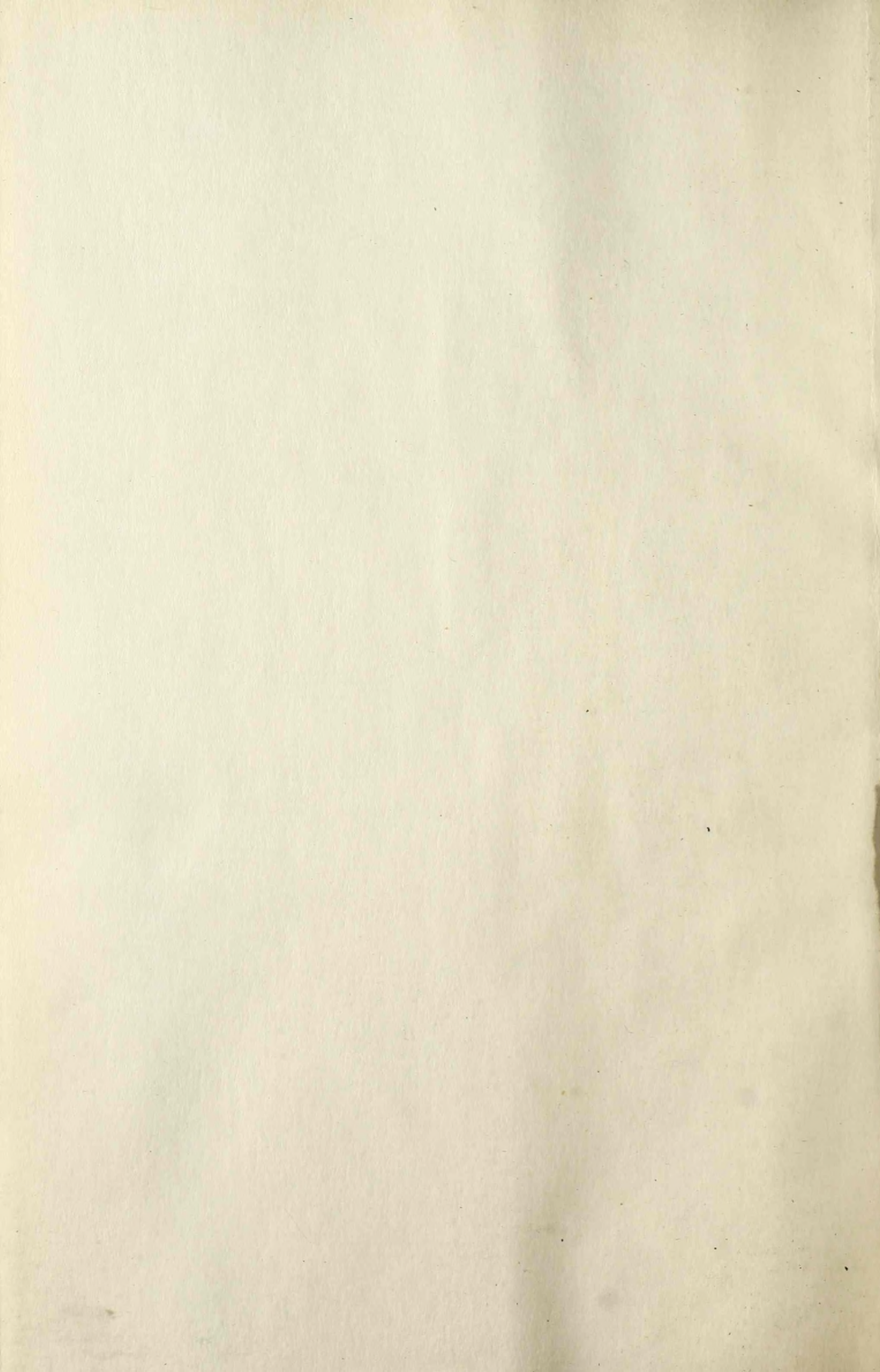
IRÁNYÍTÓ SZEMPONTOK
A
KÖZGAZDASÁGTANBAN

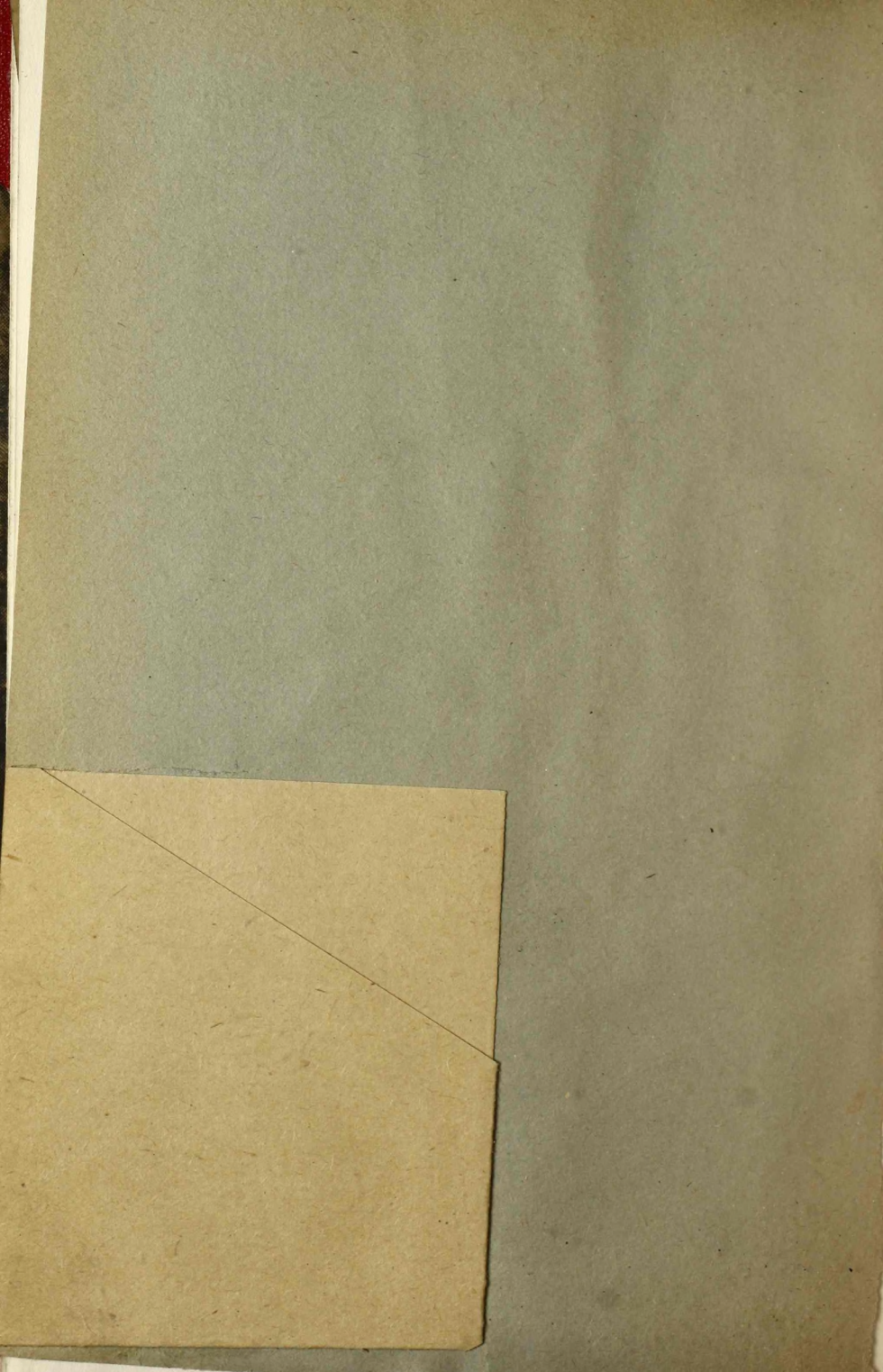
DR. NAVRATIL ÁKOS
1942. MÁJUS 13-ÁN TARTOTT REKTORI ÜNNEPI BESZÉDE

BUDAPEST, 1942

KIRÁLYI MAGYAR EGYETEMI NYOMDA

IRÁNYÍTÓ SZEMPONTOK
A
KÖZGAZDASÁGTANBAN

DR. NAVRATIL ÁKOS

1942. MÁJUS 13-ÁN TARTOTT REKTORI ÜNNEPI BESZÉDE

BUDAPEST, 1942

KIRÁLYI MAGYAR EGYETEMI NYOMDA

1966

1985

KÖNYVTÁRSZABÁLYZAT
KÖNYVTÁRA

2009-03-09

C

435

IRÁNYÍTÓ SZEMPONTOK A KÖZGAZDASÁGTANBAN.

A régi és mostanában megint sokat hangoztatott mondás, mely szerint „inter arma silent musae“, nem értendő szó szerint. Hiszen például Kalliope, a hősköltészet múzsája, háború idején is szívesen érinti hangszerét. Ha egyébként nem tudnók, Arany Jánostól is halljuk, hogy Tyrtaeus lanttal kezében buzdította a csatát. És nemcsak a régi görögöknél volt ez így, hanem később is. Mert az a dal sem született békében, melyet Rouget de Lisle, a fiatal mérnökkari tiszt, 1792-ben Strassburgban szerzett, de amely a marseille-i ifjakkal indult el hódító útjára, mikor a nagy francia forradalomban Barbaroux Párizs ellen vezette őket. Petőfi költészete is összeforrt a mi szabadságharcunkkal. De nem áll a mondás minden esetben átvitt értelemben sem. A háború nemcsak a lőtőnek nyújt ihletet és nem csupán a zenészt serkenti dalra, hanem megtermékenyítő eg hat kevésbé hangulatos szellemi munkára is. Az orvosi tudomány nem egy ága például rendkívül sokat köszön neki. Háborúban az orvosnak a rendesnél sokkal több dolga akad, de többet is lát, sokfélével tapasztal, sok mindent tanul. Az orvosi tudomány a háborús tapasztalatok következtében nagyon fejlődhetik.

I.

A háború és a közgazdaságtan.

Az a tudományág azonban, amelynek éppen egyik igénytelen képviselője Egyetemünkön szól most Ó. ökhöz, nem dicsekedhetik a háború hasonló ajándékaival. A közgazdaságtan nem tanul a háborútól, legfeljebb

régi alaptételeit látja a rendesnél is élesebben beigazolódni háború folyamán. Sőt a közgazdaságtannak háborúban tulajdonképpen hallgatnia illik. Az előbb említett latin mondást a közgazdaságtannal kapcsolatban így idézhetnők: *Inter arma silere debet oeconomia politica*. Nem nehéz megérteni, hogy miért. Gondoljunk csak az „oconomia“ szó közönséges, mindennapi értelmére, mely takarékoságot jelent. Márpedig háborúban takarékoságnak nincs helye. Háborúban a nemzet egész erkölcsi és anyagi erejét, az ország legértékesebb kincseit is pazar kézzel kell feláldozni a nagy cél, a háború célja, a győzelem érdekében. A gazdaságosság gondolata, a cselekvésnek az az élve, mely magától értetődőleg a gazdasági életben igyekszik leginkább érvényesülni, olyan távol van a háborútól, mint a tűz a víztől, mint az egyenlítő a földnek jéggel borított sarkaitól.

Pedig háborús közgazdaságról, különösen manapság, nem egyszer hallunk. Hogy miért, ezt is könnyű megérteni. A modern háború a kapitalista termelőrend igen nagymérvű technikai vívmányainak felhasználásával folyik, roppant embertömegeket mozgat, hosszan tart, mert a győzelem kieroszakolása érdekében a küzdő felek gazdasági erejét a végsőkig kihasználja. Egyik fő jellemző vonása, hogy egyszerre két fronton folyik, a katonain és ezzel egyidejűleg a gazdaságin is, így lesz a háború totális háborúvá. Ha összehasonlítjuk a most folyó, második, nagy világháborút a húsz év előtti, első, kisebb világháborúval, világosan látszik, hogy már ez a mostani háború is mennyivel mélyebben használja ki a küzdő felek gazdasági erejét, mint az utóbb említett. Márpedig, ha a harc a gazdasági élet terén is folyik, akkor kell, hogy a háború alatt a küzdő felek gazdasági életüket is a háború követelményeinek megfelelően, tervszerűen rendezzék be. Így születik meg a háborús közgazdaság. De ez a háborús közgazdaság a háború, helyesebben a győzelem érdekében folytatott gazdasági politika következménye. És a gazdasági politika, mint mindenféle politika, sokszor igen távol áll attól, amit

tudománynak nevezünk és még távolabb attól, ami a műzsák közelébe vezetne minket.

Akik közelről nézik a háború gazdasági életét és tudják, hogy ezt jól átgondolt elvek szerint kell berendezni, hajlandók háborús közgazdaságtanról is beszélni. De az, amit ez a szóhasználat háborús közgazdaságtannak nevez, inkább alkalmazott közgazdaságtan, tehát inkább háborús közgazdasági politika. Ez a háború céljának szolgáló azokat az eszközöket keresi és állapítja meg, amelyek ennek a célnak megfelelően érvényesülhetnek háborúban a gazdasági élet terén. A közgazdaságtan ezzel szemben éppen azért tudomány és nem politika, mert azokat a tényeket igyekszik megállapítani, amelyek a gazdasági élet terén a jelenségek összefüggéseiben egészen pártatlan szemlélet esetén, tehát akkor mutatkoznak, mikor a béke vagy háború állapotától is eltekintve, minden egyéni vagy csoportbeli emberi érdektől függetlenül nézzük a jelenségeket. A közgazdaságtan nem azt keresi, hogy bizonyos, eleve megadott célt mielő eszközzel lehet elérni, hanem az abszolút igazságot akarja a gazdasági élet jelenségeinek körében megállapítani. Háborús közgazdaságtan mint tudomány éppen úgy nem létezik, mint ahogy nincs liberális, vagy kapitalista, vagy kommunista, vagy szocialista, vagy akár neoszocialista közgazdaságtan. Csak ilyen gazdaságpolitikai irányzatok vannak. Ezek között kétségtelenül a legjelentősebbek egyike az, mely arra törekszik, hogy adott esetben a modern háború folytathatóságát és eredményes befejezését gazdaságilag helyesen alapozza meg, illetve elősegítse. Ennek az útmutatásaira, különösen a modern eszközökkel vívott, hosszantartó háborúban fölöttébb szükség van. De aki ezeket az útmutatásokat készíti, éppen úgy nem kutató közgazda, mint ahogy nem ilyen az sem, aki az ilyen cselekvési szabályokat célszerűségi szempontból a gyakorlatban lehetőleg jól igyekszik alkalmazni.

Nyilvánvaló, hogy a háború nem folytathat a maga érdekeivel ellentétes gazdasági politikát. De éppen ezért bizonyos az is, hogy a közgazdaságtannak háborúban hallgatnia kell. Hiszen a háborús gazdasági politika olyan cél érdekében folyik, mely fölötté áll az élet közvetlen gazdasági érdekeinek. Ez utóbbiak közül a nagy, a legfőbb cél érdekében, amelynek éppen a háború akar szolgálni, nem egyet kénytelen fel is áldozni. Míg ezzel

szemben a közgazdaságtan inkább a közvetlen, de mindenesetre csak az általános gazdasági érdek és nem a különleges háborús gazdasági érdek szemszögéből ítélne a háborús gazdasági politika cselekedetei fölött. Ezért jobb, ha a háborúban nem beszél. Ezzel is kifejezésre juttatja azt a mély meggyőződését, hogy háborúban a gazdasági érdek kénytelen meghajolni a nagy nemzeti érdek előtt.

De ha hallgatnia kell is, élni mégis szeretne a közgazdaságtan háborúban is. Annak, hogy él, pedig úgy adhatja legjobban tanújelét, ha ilyenkor olyan kérdésekkel foglalkozik, amelyek még távolról sem érintik a háborús érdeket. Ilyen kérdéseket persze különösen úgynevezett totális háború idején nem könnyű találni. Olyan háborúban, mely a küzdő felek gazdasági életerejét a háborús cél érdekében az utolsóig kihasználja, mely nemcsak az utolsó csepp vérig, hanem az utolsó falat kenyérig is folyik, szinte nem marad a gazdasági életnek olyan tere, olyan megnyilvánulása, mely ne függne össze legközelebről a háborúval. De valamelyes megoldás még ilyenkor is akad a közgazda számára, ha beszélnie kell. Totális háború idején is talál a közgazda olyan tárgyat, amellyel foglalkozva, nem kénytelen a folyamatban levő háborút érinteni, illetve azokhoz a gazdasági kérdésekhez hozzászólni, amelyeket az ilyen háború vet fel.

Ilyen megoldás például, mikor a közgazda a múltba menekül, vagyis ha, amennyiben hajlandósága van rá, gazdaságtörténettel foglalkozik. Feltéve természetesen, hogy a történeti múlt nem függ össze közelebről a jelennek azokkal a kérdéseivel, amelyekkel szemben nem óhajt állást foglalni. Hasonló célból nem csupán háború idején merülhet el a múlt vizsgálatába a közgazda. Így járhat el akkor is, ha például béke idején nem akar fejtegetései során az akkor uralkodó gazdaságpolitikai vagy általános politikai irányzattal szembekerülni. A közgazdaságtan újabb történeti iskolájáról, mely különösen Németországban virágzott a múlt század vé-

gén, nem egyszer mondták az ellenesei, hogy kényelmesebb a nagy választófejedelmet dicsőíteni, vagy az órásipar keletkezését a Schwarzwaldban magyarázni, mint olyan dolgokról beszélni, amelyek a közgazdát a hatalommal esetleg összeütközésbe hozzák. Olyan időben és olyan országban, ahol akkor az uralkodó gazdaságpolitikai felfogással ellentétes véleményt nemigen lehetett hangoztatni, a matematikai módszer alkalmazásáról a közgazdaságtanban is hallottam hasonlót. De ez már erőltetettebb állítás. Csak annyiban lehet valami alapja, hogy a közgazdaságtannak azok a kérdései például, amelyeket könnyen lehet matematikai módon tárgyalni, vagy helyesebben talán, amelyek a matematikai módon üzött kutatás megszokott, kedves tárgyai, távolabb esnek annak a vitának az anyagától, mely a gazdasági szabadság és az állami beavatkozás rendszere közt folyhatik.

Szinte kínálkozik a gondolat, hogy a közgazdaságtan elméleti kérdései alkalmasak különösen olyan tárgyalásra, mely sem háborús, sem másféle gazdaságpolitikai érdeket nem sért. De amilyen könnyen áll eléink ez a gondolat, éppen olyan gyorsan utasítjuk is el magunktól. Nincs olyan elméleti kérdés, vágjon ez akár a fogyasztás, akár a termelés, akár a forgalom, akár a jövedelemeloszlás, akár a konjunktúra-alakulás körébe, melynek az ilyen vagy olyan módon való megfejtése ne vonna maga után megfelelő gazdaságpolitikai következményeket. Amely kérdések nem ilyen természetűek, lényegtelenek, nem érdemesek arra, hogy velük az elmélet foglalkozzék. Hiszen az elmélet mindig éppen azért kutat, hogy az eléje került tényt helyesen magyarázza, a felmerült kérdésben minden mellékes tekintettől független, egyoldalú érdeket nem néző, helyes választ adjon. Szóval, hogy az abszolút igazságot tárja fel és ennek a segítségével adjon irányítást az olyan gazdaságpolitikai cselekvésnek, amely szintén abszolút helyes kívánna lenni, vagyis amely az így vagy úgy magyarázott érdekek helyett a közérdeket óhajtaná szolgálni. A „tisztá“

elméletnek is megvan a maga gyakorlati jelentősége. Sőt ennek, ha nem levegőbe rajzolt ködképeket magyaráz, hanem a való életnek bár legrejtettebb jelenségeit kutatja, gyakorlati jelentősége annál nagyobb, mivel „tisztább“, tehát mellékes szempontoktól minél kevésbé befolyásolt kutatás eredménye a magyarázat, melyet nyújt.

II.

A módszer és a módszertani kutatás.

A közgazdaságtani elméletnek csak egy olyan tárgya van, amely csupán magát a kutatást érdekli, de nem érinti közvetlenül a gazdasági életet. Ha e körül kutatgatunk és nem akarunk fejtegetéseinkbe szándékosan gazdaságpolitikai szempontokat belekeverni, távol maradhatunk közgazdaságtani munkánkkal a körülöttünk folyó élet zajától. Ez a tárgy, amely ezek szerint különösen alkalmas rá, hogy olyan időben foglalkozzék vele a tudomány, mikor más, az élethez közelebb fekvő kérdésekhez nyulni kevésbé célszerű, a módszer kérdése. A közgazdaságtan helyes módszere körül támadt azt a híres vitát is például, mely a múlt század végén folyt a német irodalomban, nem csekély mértékben az nyújtotta annyira el és szélesítette annyira ki, hogy a módszerrel kényelmesen, gazdaságpolitikai állásfoglalás nélkül lehetett értekezni. És a mai legújabb német irodalom is megint nagy erővel veti magát a módszer kérdésére. Most teszi ezt, mikor a háború és ettől függetlenül is az irányított gazdálkodás, tehát a gazdasági téren erősen érvényesülő állami beavatkozás nagyon szűkre szorítja azt a teret, melyen a közgazdaságtani kutatás mozoghat, ha vizsgálódásának eredményével a nyilvánosság elé akar lépni.

A módszer, a kutatás mikéntje, minden tudomány örök problémája. De különösen alkalmas arra, hogy állandóan vita tárgyául szolgáljon olyan tudományban,

mely vizsgálata körébe az embert és az emberen kívüli természetet egyaránt bevonja. Márpedig a közgazdaságtan ilyen tudomány. Tulajdonképpen a szellemi tudományok közé tartozik, de vannak részei és egyes ágai, amelyek csak a természettudományok közönségesen ismert módszerével kutathatók. Az ilyen kettős természetű tudomány körében csak meg kell érinteni azokat a kérdéseket, amelyek ott merülnek fel, ahol az emberen belül és az emberen kívül levő természet találkozik, és nyomban kész a parázs módszertani vita. Így különösen érthető, hogy a közgazdaságtan könnyen és szívcsen fordítja figyelmét a módszertani kérdések felé, mihelyt erre kedvező alkalom kínálkozik, helyesebben, mikor más, a gazdasági élet eleveébe vágó, érdemlegesebb kérdéseket egy vagy más oknál fogva, legalább a nyilvánosság előtt, nem tárgyalhat. Pihenő szünetek ezek a közgazdaságtan haladásában. Vagy, egy kissé durvább hasonlattal élve, azt is mondhatjuk, hogy a módszertani tanulmány olyan valami, mint a nagytakarítás a gondos háziasszony háztartásában. Nem hoz éppen újat, de talán selejtez, eltakarítja a nem használhatót. Amitől aztán a megmaradó, az értékes tisztábban látszik, jobban érvényesül.

A módszertani kutatás különösen ebben az utóbbi értelemben bír komoly, tudományos jelentőséggel. Mert ha csak arról beszélek, hogy elgondolásom szerint miként kellene kutatni, de nem bizonyítom be egyidejűleg az ilyen módon üzött kutatás célszerű voltát ekként már elért, letagadhatatlan eredményekkel, a módszer kérdésének erőltetése csak üres szalmacséplés marad. Ha azonban a vizsgálat arra mutat rá, hogy a bírálat tárgyává tett kutatás irányító szempontja téves, helytelen, eredményre nem vezet, és ezzel szemben olyan más irányító szempontra vagy szempontokra hívja fel a figyelmet, amelyeknek segítségével tökéletesebb eredményt lehet elérni, és ennek az állításnak az igazságát az illető szempont vagy szempontok segítségével végzett kutatás:

eredményének a bemutatásával igazolja is, akkor az ilyen módszertani fejtegetés a tudomány előbbrevitele tekintetében határozott eredménnyel járhat. Az a módszertani vita, melyről fentebb már szoltam és amely a mult század végén a körül folyt a német tudományban, hogy a közgazdaságtan történet vagy elmélet legyen-e, tehát hogy inkább induktív, vagy inkább deduktív módon dolgozzék-e, azért laposodott el és azért folyt el, hogy ezzel a hasonlattal éljek, a homokba, mert a vita bajnokai mindkét félen csak a saját módszerbeli eljárásuk helyességét védték és nem gondoltak arra, hogy mint minden tudománynak, a közgazdaságtannak is szüksége van irányító szempontra vagy szempontokra kutatásai közben és hogy inkább arról kellene beszélni, hogy a kiindulásul addig használt irányító szempontok mennyire feleltek meg a tárgy természetének és hogy mennyire voltak alkalmasak arra, hogy a tudomány követségükkel eredményt érjen el. Az a módszertani vita, mely most folyik a német irdalomban, ezt már inkább érzi, ha nem mondja is határozottan ki. Ilyenkor aztán az amit eddig módszervitának neveztünk, a kutatásnál érvényesülő vezető szempontok helyességének a vizsgálatává formálódik át.

III.

A közgazdaságtani kutatás irányító szempontjai.

Nincs olyan kutatás, amelynek ne volnának irányító szempontjai. Ezeket egy tudományban sem árt, sőt szükséges is időnként vizsgálat alá venni, bírálat tárgyává tenni. Ha így értelmezzük — ismétlem — a módszertani vizsgálódást, a ráfordított szellemi munka, mely mint vitatkozás az ilyen vagy olyan módszer helyessége fölött, meglehetősen terméketlennek bizonyult, határozott tudományos eredménnyel járhat.

Ilyen munkát végzünk akkor is, mikor a közgazdaságtan fejlődését abból a szempontból tesszük vizsgá-

lat tárgyává, hogy miként érvényesültek benne különböző időkben, különböző iskoláknál a kutatás irányító szempontjai. Ez a szemle magában véve sem érdektelen. De különösen érdekessé akkor válik, ha vizsgálódásunk közben arra is figyelünk, hogy a tudományos kutatás tisztaságát hol, mikor és milyen mértékben zavarta meg, esetleg nem is tudatosan, gazdaságpolitikai törekvések visszhangja, vagy esetleg tudatosan politikai cél kitűzése, avagy olyan világnézeti meggyőződés, mely a tiszta tudomány céljával, az igazság keresésével nem fér össze és a tudományosnak szánt és hitt munka eredményét már előre is eltorzítja.

Quesnay-t, mikor közgazdaságtani rendszerét megalkotta, az akkori idők természetbölcsészeti világszemlélete vezette. De tévútra került vele. Ez az irányító szempont a gazdasági életnek csak egy kis részét mutatta meg neki, és ezt sem helyesen. De a fiziokratizmus nem is volt tiszta tudomány, bár igen magas színvonalon álló gazdaságbölcsészet formájában jelenik meg. A fiziokraták az enciklopedisták körében a gazdasági kérdések szakértői voltak és mint ilyenek gazdaságpolitikai téren készítették elő a nagy francia forradalmat. A „laissez faire“ elve a liberalizmust tanította gazdaságpolitikai téren, de a szabadságot kívánta az állami élet minden más terén is.

A régi angol közgazdaságtani iskola ama szempont tekintetében, mely kutatását irányította, nem nyújt olyan egységes képet, mint a fiziokraták csoportja. Az angol klasszikus iskola képviselőit eleinte szintén a természetbölcsészeti szemlélet irányította. Aki Smith Ádám gazdaságtanának bölcsészeti alapjait vizsgálja, mihamar meglátja, hogy a „dolgok természetes rendjébe“ vetett hit honnan került az ő rendszerébe. De ő utána már csakhamar az angol üzletember egyoldalú érdeke lesz a klasszikus iskola irányító szempontjává a közgazdaságtani kutatás közben. Amit ezek az angol közgazdák, köz-

tük először és főleg Ricardo észrevettek és megláttak, azt legtöbbször csak az angol kereskedő irodájának az ablakából nézték meg közelebbről. Vezető szempontjuk éppen ezért mindig az egyoldalú költségkeresés maradt. Igaz, hogy ez a szemléleti mód sok feltétlen igazságot is megmutatott nekik, de szemléletük egyoldalúságát is rövelte. Az angolok erős gazdasági érzéke azonban iskolájukat arra is képessé tette, hogy tanításuk erősen fejlődjék. Az ifjabb Mill például, akit közönségesen és felszínesen az iskola „rendszerelőjének“ mondanak, olyan dolgokat is tanít már, melyekről a mai közgazda, aki mindig csak a legújabb könyveket igyekszik olvasni, csodálkozva állapítaná meg, hogy ezek egészen modern kérdések és mai megállapítások. Gazdaságpolitikai viszonylatban pedig az angol iskola csak azért nem kifejezetten nemzeti, mert abban az időben a nemzetközi gazdasági érdek és az angol érdek között nem igen volt különbség.

A határhaszoniskola a másik korszakalkotó irányzat tudományunkban. Ennek a munkásai a gazdálkodó ember lelki világának addig elhanyagolt vizsgálatát tették gazdaságtani kutatások vezető szempontjává. Ezzel a kutatandó anyagba igen mélyen tudtak lenyúlni a valóság keresése, a gazdasági élet titkainak magyarázása közben. A közgazdaságtan öök igazságok megállapítását köszöni ennek az iskolának. De amikor a határhaszoniskola apostolai — éppen szöges ellentétben a régi angolokkal — a gazdasági élet jelenségeinek magyarázó kulcsát erőltetten mindig a gazdálkodó ember lelki életében működő rúgó hatásában keresték, ellenkező hibába estek, mint az angolok, és ezzel nem egyszer nagyon is eltávolodtak szemléletükben a való élettől. De vitán felül áll, hogy annak a követelménynek, hogy a közgazdaságtan tiszta tudomány legyen, mely minden gazdasági egyoldalú érdektől, tehát minden gazdaságpolitikai részleges céltől függetlenül vizsgálja a gazdasági életet, eddig legalább, ez az iskola felelt meg legjobban.

Igaz, hogy a határhaszoniskola akkor keletkezett, mikor már világosan látszott, hogy az angol iskola irányító szempontja nemesak egyoldalú, de veszedelmes is. A tudományos szocializmus ugyanis ekkor már fellépett volt új tanításával, mellyel az angol költségelméletet túlhaladta. Valószínűleg nem téved, aki arra mutat rá, hogy a határhaszoniskola első alapítóját alighanem a szocializmus térfoglalása is serkentette a gazdasági életnek olyan magyarázatára, mely az angol iskoláénál mélyebb alapokból indul ki. De ha így volt is, akkor sem olyan irányító szempont ez, mely a kutatás tisztaságát valamely előzetesen kitűzött cél követésével megzavarja. A szükséglettelítés törvénye egyformán érvényesül a magántulajdon világában és a kommunista szocializmus képzelt államában is.

Vizsont a határhaszoniskolának ez az erősen tiszta tudományos jellege nem jelenti azt, mintha ennek az iskolának tisztán tudományos eljárással megállapított tételei nem volnának alkalmasak gazdaságpolitikai célok és eszközök helyességének a megvilágítására. A fokozatos adóztatás jogosultságát például semmi sem magyarázza olyan érthetően, mint a határhaszonelmélet, mikor ez arra mutat rá, hogy az emberre nézve, legalább az átlagos embert tekintve, a jövedelem magasabban fekvő rétegeinek gazdasági jelentősége kisebb, mint az alacsonyabban fekvőké.

A tiszta tudomány terén igyekszik mozogni a határhaszoniskolának az a szárnya is, mely matematikai eszközökkel dolgozik. Ennek az iskolának a meggyőződése szerint a tisztán tudományos eredményre való törekvést matematikai eszköz használata esetén annál inkább kísérheti siker, mert ha a kutatás tisztán számszerűleg megállapítható mennyiségekkel dolgozik, a kutatás eredménye csak pontos lehet. A matematikai közgazdaságtannak éppen ez a pontosságra, exaktságra törekvés a vezető szempontja. De a matematikai iskola kelleténél erősebben bízik abban, hogy különleges eszköze mennyire alkalmazható a gazdaságtani kutatásnál. Saját módszerével elért eredményei a matematikai pontosságon túlmenőleg csak akkor volnának mind gazdaságilag is igazak, ha a gazdasági életnek minden tényezőjét pontosan ki lehetne fejezni mennyiségileg. Már említettük,

hogy a gazdasági élet kettős természetű jelenségek köre. Ezek közül azokat, amelyek az emberen belül mutatkoznak, bajosan lehet számokkal kifejezni. Sőt ez a gazdasági jelenségek közül nem egynél akkor sem lehetséges, ha ezek a jelenségek az emberen kívüli világ tüneményei. Ez okozza, hogy a matematikai módon végzett kutatás minden pontossága ellenére sem ad mindig helyes eredményt a közgazdaságtanban.

Az amerikaiak gyakorlatiasnak mutatkoznak a közgazdaságtan művelése terén is. A hozzájuk érzelmileg közelebb álló angol és az ő értelmi megítélésük szerint is mélyebben szántó határhaszoniskola vezető szempontjait célszerűnek látták a kutatásnál társítani. Így jött létre felemás természetű közgazdaságtanuk, a határtermelékenységi iskola. A békítő kísérletnek, ha a küzdő felek már nagyon kifáradtak a harcban, rendesen sikere van. Ez magyarázza a határtermelékenységi iskola széleskörű, nagy hatását is a tudományban. Az objektív és a szubjektív értékelmélet, tehát az argol és a határhaszoniskola addig harcolt egymással, míg végre mindkét küzdő fél jónak látta a határtermelékenység gondolatában egyezményes békét kötni. A határtermelékenységi iskola gyakorlatias voltát különben hallgatolagos gazdaságpolitikai célja is jól mutatja. A magántulajdonon felépülő, közönségesen kapitalistának nevezett termelő-rend jogultságát igyekszik a maga módja szerint igazolni. Másutt már rámutattam arra, hogy például Irving Fisher jövedelemmagyarázata vagy R. T. Ely tanítása az „átmeneti költségek törvényéről“ mennyire egyoldalúan áll a magántulajdon védelmének a szolgálatába. Túlzások ezek, amelyeket csak az tesz érthetővé, hogy szerzőik velük bizonyos, inkább magángazdasági érdekek kívánnak szólni. A institúciós iskola, melynek köréből kerülnek ki ma az Egyesült Államokban az állami beavatkozás legerősebb hívei, éppen ezért fordult el a határtermelékenységi iskola tanaitól.

IV.

A statikus szemlélet és a gazdasági élet dinamikája.

A közgazdaságtan a határtermékenységi iskola alapgondolatánál és ezzel irányító szempontjánál értékesebb, más vezető szempontot is köszön az amerikai tudományosságnak. Ez a másik vezetőgondolat eredményesebben használható a gazdaságtani kutatásnál.

Azt valószínűleg mindig tudták, hogy a gazdasági élet folyton mozog, változik, fejlődik. És éppen ezért azok, akik a gazdasági élet jelenségeivel elméletileg foglalkoztak, már régebben gondolhattak arra, hogy a gazdasági élet törvényeit valósággal csak akkor lehetne megismerni, ha a vizsgálat ezt a folytonos fejlődést sem hagyná kutatás közben figyelmen kívül. Ennek ellenére is megvolt azonban a közgazdaságtanban a hajlandóság mindig arra, hogy azokat a gazdasági jelenségeket, melyeket közelebről akart szemügyre venni, elképzelt, álló állapotokban tegye vizsgálat tárgyává. Az egyszerűsítésnek olyan magától értetődő módja ez, melyre minden munka, a szellemi is, tehát a megfigyelés is, szinte önként, akaratán kívül törekszik.

A statikus szemlélet azonban nem egy dolgot más-ként láttat meg a vizsgáló szemmel, mint ahogy az a valóságban létezik. Ha azonban a kutató figyelembe veszi a gazdasági életnek azt az állandó mozgását, mely benső tényezők hatásából ered, vagy mint mondani szokták, a gazdasági élet dinamikáját, nem fog ebbe a hibába esni. De persze határozottan könnyebb bármit is álló állapotban megfigyelni, mint folytonos mozgásban jól szemügyre venni. Ez teszi érthetővé, hogy külörösen a régebbi elmélet mindig hajlott az ilyen rögzítésre, mégpedig — és ez volt a baj — a nélkül, hogy az ekként történő kutatásnak a mesterkélt voltára ráeszmélt volna. Az a közgazdaságtan például, amely még csak válságról beszélt konjunktúra-alakulás helyett, a gazdasági életnek ezt a

tüneménysorozatát, mely éppen legjellegzetesebben mutatja, hogy a gazdasági élet mindig mennyire mozog, csak egy bizonyos, rögzítve képzelt állapotában vizsgálta. Pedig a konjunktúra-folyamat, melynek a válság csupán egyik, mégpedig szintén mindig mozgásban levő szakasza, egy pillanatig sem áll soha nyugodtan. Különösen jól látszik a gazdasági életnek ez az állandó mozgása, ha a gazdasági élet forgalmi szakát nézzük. A gazdasági életnek ebben a fázisában nehéz volna olyan jelenséget találni, amelyet álló állapotában képzelve, tehát statikusan kielégítően lehetne magyarázni. Olyan statikus ármagyarázat, amely helyes volna, nem létezik. Azok is tévednek, akik a gazdasági élet egyensúlyi állapotában keresik a statikus helyzet megvalósulását. Nyugvó egyensúlyi állapot a gazdasági életben nincs. Mozgó egyensúly létezhetik csupán.

Különösen könnyen érvényesülhet a hajlandóság, mely a gazdasági élet jelenségeit statikusan igyekszik vizsgálni, ha ez az igyekezet olyan szemléleti móddal társul, amely már eleve igazolni látszik a statikus módon történő vizsgálódás jogosultságát. A régi angol közgazdaságtan például a „természetes” ár törvényét kereste. Ennek az iskolának a statikus szemléletét kétségtelenül nagyban elősegítette az iskola híveinek az a hajlandósága, hogy a gazdasági életet az általuk elképzelt, természetes állapotban akarták vizsgálni. Egészen nyilvánvaló, hogy valamely gazdasági jelenségnek úgynevezett „természetes” körülmények közt történő vizsgálata nem azonos azzal, amit statikus szemléletnek mondunk, vagyis azzal, hogy a szemlélő mesterséges leegyszerűsítéssel álló állapotában véli a jelenséget vizsgálhatni. Éppen így bizonyos az is, hogy az a szemlélet, mely ugyanezt a gazdasági jelenséget a való életnek mindenben megfelelő, a régi kifejezéssel élve, úgynevezett „piaci” körülmények közt veszi szemügyre, kétségtelenül nem vág egybe azzal, amit a gazdasági élet dinamikáját is figyelmére méltató kutatásnak nevezünk. A kettő azonban mégis hathatott egymásra. Az egyik mesterkélttség könnyen maga után vonja a szemléletnél a másikat. Még könnyebben bekövetkezik ez, ha a kétféle mesterkélttség közt rokonság is látszik. Az, aki a gazdasági jelenséget „természetes” állapotában kívánja szemlélni, mindazokat a zavaró körülményeket kirekeszti a kuta-

tásból, amelyek a jelenség lényegének tiszta meglátását szerinte megnehezítik, zavarják. Ilyen körülménynek tekinthető az idő folyása is, mely alatt a jelenség formáját változtatja.

Mikor azonban azt mondjuk, hogy a statikus szemlélet a jelenséget rendszeren másként láttatja meg a vizsgáló szemmel, mint aminő a jelenség a valóságban, ezzel még nem állítjuk azt, hogy a gazdasági életben egyáltalán nem mutatkoznának olyan jelenségek, amelyeknek vizsgálatánál a statikus szemlélet ne volna eredményesen használható. Nem szabad ugyanis figyelmen kívül hagyni, hogy a statikus szemlélet mintegy keresztmetszetben mutatja be azt a jelenséget, amely a valóságban folyamatos történés. A keresztmetszet vizsgálata lehetővé teszi, hogy jól szemügyre vegyünk a folyamatos jelenség alkotó-elemeit, amelyeket esetleg egyáltalán nem, vagy csak kevésbé hűen lehetne felismerni, ha a türelemnyet csak folyamatában, tehát mintegy csupán kívülről néznők. Ha például a termelés elemeit teszem vizsgálat tárgyává — már az „elem“ kifejezés használata mutatja itt a statikus szemléletet —, jobban megláthatom ezeket az egyes elemeket, ezeknek a sajátosságos mivoltát jobban észlelhetem, mintha például csak a termelés „tényezőiként“, tehát működésük közben és ennek következtében komplementaritásuk folytán egymással való összefüggésükben veszem őket szemügyre. Az utóbbi szemlélet a gazdasági élet dinamikájának a felismerésére támaszkodik és éppen ezért a termelés folyamatát mutatja meg. Magától értetődik, hogy ez az utóbbi szemlélet nélkülözhetetlen, ha a gazdasági életet, illetve ennek az itt említett jelenséget, a termelést, tökéletesen meg akarjuk érteni. A statikus szemlélet azonban, amelyet előbb említettünk, a folyamatban szereplő tényezőknek mint a termelés elemeinek a természetét, ezeknek az egyenként mutatkozó különleges sajátosságait, amelyek nagyon különbözők lehetnek, tárhatja világosabban elénk. A dinamikus szemlélet például csak magán

a folyamat egészén képes hozadékalakulásbeli törvényszerűséget észrevenni. A határtermelékenységi iskola éppen ezért esett bele abba a hibába, hogy a csökkenő hozadékképesség törvényét általánosítsa. Az a felfogás, amely helyesen meglátja, hogy az egyes termelőtényezők mindegyike a saját hozadéktörvénye szerint érvényesül a termelő-folyamatban, távolról sem dolgozik egyoldalúan statikus szemlélettel, de amikor a folyamatot elemeire bontja szét, a statikus szemlélet útmutatása szerint teszi meg a vizsgálódás terén az első lépést.

Nem lehet tehát azt mondani, hogy a gazdasági élet dinamikus természetének a felismerésével olyan irányító szemponthoz jutottunk volna a kutatásnál, amelyet követve mindent jól magyarázhatnánk.

Mihelyt az emberek valami újnak egy bizonyos célra való használhatóságáról meggyőződnek vagy tudomást szereznek, nyakra-főre alkalmazzák ezt a használható dolgot vagy eljárást. Alkalmazzák ott is, ahol semmi szükség sincs rá, sőt alkalmazzák esetleg olyan körülmények között is, mikor a szóbanforgó dolog vagy eljárás alkalmazása nemcsak hogy nem használ, de inkább árt. Az utánczás hajlama mutatkozik ebben. A közgazdaságtannak és társtudományainak területe a mest tárgyalat szemléleti módok éles megkülönböztetése óta az ilyen eljárásra szintén szolgál példával. Amióta nyomatékosan hangsúlyozzuk, hogy a kutatónak, ha helyesen akar látni a gazdasági jelenségek világában, figyelembe kell vennie a gazdasági élet állandó mozgását is, azóta divatos lett sok mindent dinamikus tekinteni. A „dinamikus“ szót ma már szélteben használják, ott is, ahol rá semmi szükség sincs. Átvitt értelemben is használják. Ma már például dinamikus könyvelés is van. Jóhiszemű visszaélés ez a szó igazi értelmével.

Említettem, hogy a megkülönböztetést a statikus közgazdaságtani szemlélet és a gazdasági élet dinamikájának a felismerése között az amerikaiaknak köszönjük. A gondolat azonban náluk sem eredeti. Az amerikai közgazdaságtan a gazdaságtani kutatásnak ezt a jelentős, újabb vezető szempontját a természettudományból, közelebbről a mechanikából vette át, mégpedig a múlt század végén virágzott régi szociológia, a természettudományi alapokra építő e régi, pozitivistá társadalomtan közvetítésével.

V.

A hosszú és a rövid távolságú szemlélet.

Ha statikusan vizsgálódunk, vagyis ha a gazdasági jelenséget nem folyamatában vesszük szemügyre, hanem csupán egy bizonyos időpontban figyeljük meg, mintegy ebben az időpontban megrögzítetten nézzük, akkor azt az időtartamot, mely alatt a folyamat megfigyelésünk alá kerül, a lehető leg rövidebbre kurtítottuk. Ha viszont az egész folyamatot akarjuk áttekinteni, hosszabb ideig marad figyelmünk lekötve, mégpedig minél hosszabb ideig tart az, amit vizsgálni akarunk, annál tovább kell ennek a hosszú időtartamnak megfelelően, figyelemmel kísérnünk a jelenséget. A közgazdaságtan statikus szemléleti módja és a gazdasági élet dinamikájának a felismerése közti különbség ekként tulajdonképen az úgynevezett rövid időre szóló, másként rövidtávú szemlélet (short period economics) és a hosszútávú (in the long run) gazdaságtani vizsgálódás közti különbséget is elénk tárja. A statikus szemlélet az elképzelhető leg rövidebbtávú megfigyelésen alapszik és így a rövidtávú gazdaságtani magyarázati mód szélső esete. Míg ha a gazdasági jelenségnek bennrejlő hajtó erejére is figyelemmel vagyunk, mely ezt a jelenséget és ezzel az egész gazdasági életet állandóan mozgásban tartja, könnyen juthatunk arra a helyes gondolatra, hogy a gazdasági jelenségek természetét mégis inkább csak a hosszútávú szemlélettel lehet a legtöbb esetben helyesen megismerni. Így kerül elénk a mai közgazdaságtannak másik fontos vezető szempontja és ezzel együtt a vitakérdés, hogy a gazdaságtani kutatásnak a rövid- vagy a hosszútávú szemlélet-e a célravezetőbb módja.

Azzal, ahogy a kérdést itt előtártam, magam részéről már állást is foglaltam ebben a vitában. Sőt azt hiszem, hogy az a világos és egyszerű magyarázat, melynek kíséretében a két lehetőséget bemutattam, meggyőzhet annak a felfogásnak a helyességéről, hogy az úgynevezett hosszútávú szemlélet a célravezetőbb.

Pedig a mai közgazdaságtan, bár megvetéssel fordul el a statikus kutatómódtól, vizsgálódásaiban mégis sokkal inkább a rövidtávú szemlélet híve. Ezt az ellenmondást az teszi érthetővé, hogy a gazdasági életnek azok a jelenségei, melyeket statikusan szemlélve is jól meg lehet magyarázni, sőt amelyek szinte kikövetelik magukkal szemben a statikus vizsgálati módot — fentebb láttunk ilyeneket —, a mai közgazdaságtant kevésbé érdeklik. De magyarázza az is, hogy a rövidtávú szemléletnek nem kell mindig egy pillanatra korlátozódnia, arra tudniillik, melyben a jelenség áll és nem mozog. A rövidtávú szemlélet is figyelheti a jelenséget mozgásában. De csak rövid ideig kíséri figyelemmel, nem nézi végig a jelenség alakulásának egész folyamatát. A mai közgazdaságtan rövidtávú szemlélete ennyiben tekintettel van a gazdasági élet dinamikájára.

Annak, hogy a mai közgazdaságtan a rövidtávú szemlélet híve, nem nehéz az okát megtalálni.

A mai közgazdaságtan a mai embernek igyekszik megmagyarázni a gazdasági életet. Márpedig ez a mai ember a pillanatok embere. Gyorsan él, gyorsan akar eredményt elérni, mert tudja, hogy biztosan csak a ma az övé. Még a holnap is érdekli, sőt talán a holnapután is. De azzal, hogy mi történik évek múltán, külörösen, hogy mi következik be hosszú idő múlva, már kevésbé törődik. Ez az egyik oka annak, hogy a mai közgazdaságtant is inkább csak az érdekli, ami az alatt a rövid idő alatt történik, míg az éppen élő generáció élete tart. A másik ok, ami miatt a mai közgazdaságtan rövidtávú szemlélettel dolgozik és nem szívesen néz bele a távolabbi jövőbe is, mikor a gazdasági életet, ennek egyes jelenségeit kutatja, rokon az éppen említett első okkal. A mai közgazdaságtan fölöttébb hajlandó a gazdasági élet jelenségeit magángazdasági szemszögből nézni és így magyarázni. Ezzel is közelebb akar férközni a mindennapi embernek, a ma emberének az értelméhez. Ez a törekvés is könnyen érthető, ha talán nem menthető is éppen ennyire. Az embereket ugyanis elsősorban az

érdekl, ami velük történik, azt akarják tudni, hogy mi miként érinti most vagy a közeli jövőben az ő saját érde-
küket. Utódaik sorsa a természetüknél fogva önző embe-
reket kevésbé érdekli. Hazájuk, nemzetük jövőjéről
szívesen beszélnek és szóval ezért minden áldozatra
készek. De az olyan gazdasági vagy pénzügyi politika,
mely a jövő érdekében őket terheli meg erősen, nem
rokonszenves előttük. Amikor a mai közgazdaságtan a
pénz és a jövedelem, meg a jövedelemeloszlás magyará-
zatán kezdi a tanítást, illetve erre fekteti a főszólyt,
mégpedig sokszor a nélkül, hogy megmondaná, miből lesz
a jövedelem, ennek a mindennapi embernek, a mai
ember mentalitásának hódol, akit időbelileg is, tárgyi-
lag is elsősorban az érdek, ami vele történik, vagy
történhetik.

Csak hogy kérdés, hogy az a gazdaságtudomány,
mely ilyen rövidtávú szemlélettel és mindig a magán-
gazdasági érdekre figyelemmel dolgozik, bármennyire
gyakorlatias legyen és bármekkora érdemei legye-
nek is a részletkutatás terén, közgazdaságtannak nevez-
hető-e a szó teljes értelmében, mert hiszen nem a köz
szempontjából magyarázza a gazdasági életet. A köz-
gazdaságtan kutatásának vezető szempontja abban az
értelemben, ahogy most beszélünk erről, a köz érdekének
a figyelembevételé. Ezt a közgazdaságtan a hosszútávú
szemlélettel sokkal jobban szolgálja, mint a rövidtáv-
ságúval. Néhány példa ezt egészen világossá fogja tenni.
Látni fogjuk, hogy a rövidtávú szemlélet mennyire
közellátó.

A régi argolok, például, főöttébb bizván abban,
hogy a dolgok természetes ereje a gazdasági rendet leg-
jobban biztosítja, a versenyt nemcsak üdvösnek, hanem
a gazdasági élet olyan szükséges jelenségének is tekin-
tették, mely hivatva van a gazdasági életet egyensúly-
ban tartani. Ezt rövidtávú szemlélet mondatta velük,
melybe, mikor így gondolkoztak, a magángazdasági
érdekek figyelembevételé is erősen belejátszott. Hosszabb-
távú szemlélettel, vagyis ha a verseny további fejlemé-

nyeit is figyelembe vették volna, ők is észrevehették volna, hogy a verseny tulajdonképen magamagát szünteti meg, mert mindig monopol-helyzetek keletkezését idézi elő, és így nemcsak hogy nem előnyös, hanem több szempontból inkább hátrányos a gazdasági életre.

Vagy nézzünk egy másik példát. Marx a gépet az ember örök ellenségének nézte, mert akkor, az ő idejében, mikor ő Angliában élt, a nemtanult munkás még erősen érezte a gép versenyének a nyomasztó hatását. Hosszabbtávú szemlélet azonban megmutatja már, hogy a géptermelés fejlődése minő előnyöket biztosít a munkásságnak is. Ezek: több munkaalkalom, a munkás magasabb képzettségével együtt járó nagyobb kereset és ennek eredményeként a magasabb életszínvonal. A géptermelésben érvényesülő tőkeerő teszi azt lehetővé, hogy a vállalkozó a megérdemelt magasabb bért meg is fizesse a munkásnak. Marx híres elnyomóródmási elmélete, a Verelendungstheorie is jellemzően mutatja, hogy miként lehet a munkabér irányzatát, vagyis a munkabér alakulását hosszú időn keresztül rövidtávú szemlélettel egészen helytelenül magyarázni.

És ismét egy más példa. A földjáradék emelkedő irányzatú jövedelmi ág. Ezt egyfelől a föld termékeire folyton rászoruló emberiség számának a szaporodása, másfelől a föld kerektségén művelhető terület véges adottsága és a föld csökkenő hozadéképessége eléggé bizonyítja. Legalább a hosszútávú szemlélet ezt világosan így láttatja velünk. A rövidtávú szemlélet azonban nem hajlandó azt elismerni, hogy a földből eredő jövedelem irányzata emelkedő, mert időnként mezőgazdasági válságokkal kerül szembe, amelyek a mezőgazda jövedelmét lenyomják. Hogy e két felfogás közül melyik a helyes, gyakorlati szempontból távolról sem közömbös. A közzgazdasági és az adópolitika ugyanis másként fog viselkedni a mezőgazdasággal szemben, ha ennek a jövedelmezőségi irányzata emelkedő, mint ahogy viselkednie kell, ha megvan róla győződve, hogy

ennek a termelő-ágnak a jövedelmezősége csökkenő irányzatú.

Ugyancsak a mezőgazdasággal kapcsolatban még más bizonyítékát is adhatom annak, hogy a helyes közgazdasági politika nem boldogul hosszútávú szemlélet nélkül. Jól csak úgy dolgozhatik, ha a mánál, illetve a közeli jövőnél tovább is tekint. Az első világháború idején és ennek a hatása alatt a háború után is rendkívül nekilendült az igyekezet, hogy az európai mezőgazdaság az addiginál többet termeljen. Nálunk például többtermelési liga is alakult, Ausztriában pedig az Alpesekek magasán fekvő völgyeiben is búzát termeltek. Addig tartott ez, míg a világszerte, de főleg Amerikában bekövetkezett túltermelés eredményeként nem tudott a világ a sok búzával mit csinálni, és azon kellett a fejünket törni, hogy a mezőgazdaság megmentése érdekében miként lehetne a búza vetésterületét mindenütt kötelezően csökkenteni.

VI.

A tervszerűség a gazdasági cselekvésben.

Az az elvi ellentét, mely a statikus szemlélet és a gazdasági élet dinamikájának felismerése között mutatkozik, valamint az a másik nagy különbség a kutatás módjában, mely a rövid- és a hosszútávú szemlélet között létezik, soká fogja még különösen módszertani viták alkalmával szembeállítani egymással a közgazdákot. Sem a statikus szemlélet a gazdasági élet dinamikájának a felismerését, sem ez az utóbbi az előbbit, sem a rövidtávú szemlélet a hosszú távolságra beállítottat, sem a hosszútávolságú a rövidtávút nem fogja végérvényesen elnyomhatni. Mégpedig azért nem, mert e négy közül mindegyiknek megvan a jogosultsága a maga helyén. Áttekintésüknél láttuk, hogy a gazdasági élet dinamikájának felismerése és az ezzel benső természeténél fogva inkább rokon hosszútávú szemlélet vizsgáló eljárásaként inkább megfelel a gazdasági

élet mivoltának. De láttuk azt is, hogy ennek ellenére mégis sok olyan jelensége van a gazdasági életnek, melyek rögzítetten képzelve, tehát statikus szemlélettel jobban érthetők meg, mintha csak mozgásukban figyeljük meg őket, és hogy van nem egy olyan eset a gazdasági jelenségek világában, mikor a tünemény lényegének megértéséhez a rövidtávú szemlélet is hozzásegít. Eppen ezért az említett vizsgálati módoknak egyike sem alkalmas arra, hogy általános vezető, irányító szempontul szolgáljon a gazdaságtani kutatásnál. Mindegyik közülük csak a maga szűkebb területén érvényesülhet kizárólagos erővel. Ez aztán a további oka annak, hogy időnként megismétlődve újra meg újra feltámad az igyekezet, hogy a közgazdaságtani kutatás mégis találjon magának olyan vezető szempontot, mely általános érvénnyel ad neki útmutatást a helyes irányú munkához, a gazdasági életnek bármely terén történjék is a kutatás. A komolyabb módszertani munkákat mindig ebből a célból írták.

Ilyen újabb módszertani gondolat a gazdálkodás jellemzőjének felismerése céljából a tervszerűség keresése a gazdasági cselekvésben, illetve helyesebben annak a vizsgálata, hogy miként érvényesül ez a tervszerűség a központilag vezetett, tehát a kényszerhatalom alatt álló közgazdaságban és miként abban, melyben ilyen központi vezetés nincs, hanem a javak forgalma szabad.

Tekintsünk el most attól, hogy vajjon helyes-e egyáltalán a tervszerűséget a gazdálkodás általános jellemzője gyanánt kezelni, vagy legalább olyan valaminek tekinteni, ami mindig lényeges jegye a gazdasági cselekvésnek. Ne gondoljunk most a „tervszerűtlen“ gazdálkodásra, habár ilyen nemesak könnyen elképzelhető, de tényleg létezik is. Az ilyen gazdálkodás rossz gazdálkodás. De utóvégre a rossz gazdálkodás is történhetik terv szerint és mondjuk, hogy ilyenkor a terv rossz. Érdemesebb ennél azzal foglalkozni, hogy a központilag vezérelt, tehát a kényszer alatt álló, röviden a kötött gazdálkodásnál és másfelől az ezzel szemben álló, úgy-

nevezett szabad gazdálkodásnál észrevehető-e a mindkettőnél mutatkozó tervszerűség tekintetében olyan közös jellemző vonások, melyeknek a felismerésével a gazdálkodást, ennek általános érvényű törvényszerűségét meg lehetne állapítani. Tehát, hogy ad-e az említett gondolat olyan irányító szempontot a közgazdaságtani kutatásnak, melynek segítségével ez a gazdasági életet általánosságban és részleteiben is helyesen magyarázhatja.

Aki a központilag irányított és a szabad gazdálkodást abból a szempontból hasonlítja össze egymással, hogy vajjon tud-e belőlük közös jellemző vonást felfedezni, már meglátott valamit, ami helyes irányba mutat, mikor vezető szempontot keresünk a gazdaságtani kutatáshoz. Ezt a valamit különben éppen ma nem nehéz észrevenni. Más kérdés, hogy ha csupán a gazdasági cselekvés tervszerűsége körül kutatgatunk, tovább jutunk-e a helyes irányban, hogy ez az útmutatás elvezet-e bennünket csakugyan a gazdasági élet alaptörvényeinek a megismeréséhez.

A cselekvés terve, tehát a cél kitűzése és azoknak az eszközöknek a kiválasztása, amelyek a cél eléréséhez segítenek, nem olyan valami, aminek a mélyebb gyökerét nehéz volna megtalálni. A terv az értelem és az akarat szüleménye. Azé az akaraté, mely érvényesülni kíván és úgy érzi, hogy tud is érvényesülni. Ilyen akarat hatásaként jön létre a gazdasági terv, a gazdasági élet során mutatkozó cselekvés, illetőleg cselekvések terve is. De vajjon mi hozza tartalmilag létre a központilag vezetett, a kényszerítő akarat nyomása alatt folyó gazdasági élet tervét, és mi tölti meg tartalommal a szabad gazdálkodás esetén keletkező és érvényesülni kívánó gazdasági terveket? Kétségtelen, hogy mind a két esetben az emberi értelem szerepel olyan tényező gyanánt, amelynek eredményeként a gazdasági terv tartalma előáll. Hiszen a kényszerű gazdálkodás esetén előtérbe lépő központi hatalmat, az államot is emberek képviselik:

Ilyenkor ezeknek az állami hatalom birtokában levő embereknek az értelme dolgozza ki a gazdasági tervet, amely lehet, hogy az egész gazdasági élet terve, mert nincs kizárva, hogy a terv az állam hatalmi területén történő minden gazdasági cselekvést felölel. Fogadjuk el azt is tény gyanánt, hogy az akarat is egyformán emberek részéről érvényesül mind a két esetben, a központilag irányított és a szabad gazdálkodás esetében is.

Abban a tekintetben azonban, hogy miként nyilatkozik meg ez a kétféle akarat, már lényeges a különbség a központilag irányított és a szabad gazdálkodás esete között. Az a hatalom, mellyel az állam akarni tud és akaratának érvényt is tud szerezni, az állam politikai erején sarkallik, míg a magángazdaságnak az a hatalma, mellyel ez a saját akarata szerint megalkotott gazdasági tervét igyekszik megvalósítani, saját gazdasági erejének a folyománya. Ebből következik az is, hogy az állami kényszerhatalom és a magángazdasági erőnyomaték között a különbség nemesak fokozati. Ezek nem csupán mennyiségileg különböznek egymástól, nemcsak nagyobb az egyik, mint a másik, hanem mások az adottságok is, melyekkel a gazdasági terv készítésekor az egyik és a másik esetben számolni kell. Sőt, más a két akarni tudás minőségileg is. Az állami akarat a legfőbb akarat, mely a hatalmi területén mutatkozó és érvényesülni kívánó összes többi akaratnyilvánulást elfojthatja, illetve a neki tetsző irányba terelheti. Ennek az akaratnyilvánulásnak a gazdasági korlátja is egészen más természetű, mint a vele szemben álló egyesek akaratáé, mert amíg az utóbbi akarat a maga hatóképességét saját gazdasági erejének köszöni, addig az állami akarat az érvényesüléséhez szükséges gazdasági erőt éppen azoktól a magángazdaságoktól veszi el, amelyeket már ezzel a cselekedetével is korlátoz gazdasági erő kifejtésükben és ezzel olyan gazdasági cselekvésben, mely e korlátozás nélkül bekövetkezhetnék, vagy esetleg másként következne be.

Aki a gazdasági terv készítésénél és érvényesítésénél mutatkozó állami akaratot és hatalmat egy síkba helyezi azzal, mely a gazdasági terv megalkotásakor az egyes embereknél mutatkozik, éppen úgy téves úton jár, mint például az, aki az államot, mert ez ma erősen bele akar avatkozni a gazdasági életbe és ezt az akaratát érvényesíteni is tudja, termelőtényezőnek mondja. Vagy mint az, aki az államot adóztató ereje miatt a magán-gazdaságokkal egyenlő rangú osztozkodó-társ gyanánt állítja oda a társadalmi jövedelem megoszlásának magyarázatánál. Ezek a tanítások mind közeli rokonságban vannak egymással. De abban mégis különböznek egymástól, hogy míg az első és a harmadik leszállítja az államot arról a magas polcáról, melyet az emberi társadalomban a magánosok gazdasági élete fölött elfoglal, addig a közlül említett második olyan szerepet tulajdonít az államnak, amellyel ez, amint ezt közelebbről bizonyítani nem kell, nem bír.

A német irodalom mostanában bőven foglalkozik *W. Eucken*nek *Die Grundlagen der Nationalökonomie* című, 1940-ben megjelent igen mélyreható, komoly módszertani munkájával. A német elméleti szakemberek ezt a munkát különösen a történeti módszerrel szemben elfoglalt határozott állásfoglalásáért üdvözlöik. Külföldön a munka ezért kevésbé számíthat oly nagy elismerésre, mert a nem német közgazdaságtani irodalom, így a miénk is, azt mondhatni, szinte kivétel nélkül mindig tisztában volt vele, hogy történeti alapon nem lehet a gazdasági élet törvényeit megállapítani. A németek rendkívül erős nemzeti érzése azonban tudományos munkásságuk terén is szívesen érvényesült. Ott éppen ezért a közgazdaságtan történeti eljárását, vagyis azt az igyekezetet, mely a mai gazdasági életet ennek az életnek a történeti multjával kívánta megmagyarázni, főleg régebben, hódolásként is tekintették a német nemzeti gondolat előtt. Tudományos szempontból éppen ezért könnyen érthető, hogy a németek szemében különös érdem, ha valaki az elmélet jogosultságát védve a közgazdaságtanban, bátran és komoly okkal száll síkra a történeti irányzattal szembe.

Hogy mennyire sikerült *Eucken*nek a gazdasági életről elméleti eszközökkel helyes képet nyújtani, azzal itt most nem foglalkozunk. Arra sem terjeszkedünk ki, hogy a gazdasági élet különböző formáinak magyarázatára alkotott eszményi típusait olyanoknak tekinthetjük-e, amelyeknek segítségével a gazdasági élet helyesen volna magyarázható. Ami figyelmünket tárgyunk szempontjából ebben a könyvben leköti, az, hogy *Eucken* is vezető szempontot keres a gazdaságtani vizsgálódásnál és hogy ezt az irányító szempontot a gazdálkodás tervszerű voltában és ennek a tervszerűségnek a sajátosságaiban, helyesebben ezeknek a jelenségeknek a kutatásában véli fellelhetni. Hogy mennyire lízhatik gondolatának sikerében, fentebb láttuk.

Az állami akarat és a magángazdaságok akarat-elhatározása közti különbség okozza, hogy a tervszerűség mozzanata a gazdálkodásban nem alkalmas rá, hogy irányító szempontul szolgáljon olyan szemléletnek, mely az egész gazdasági életet, tehát mindenféle gazdasági eselekvést és történést átfogóan, egységesen szeretne magyarázni. De viszont, mivel a terv mindkét esetben emberektől ered, a különbség sem oly nagy a kétféle tervszerűség között, hogy ezen az alapon lehetne bizonyos gazdasági jelenségek csoportonként különvált természetét megkülönböztető magyarázattal kellően megvilágítani.

Ha minden tekintetben kielégítő irányító szempontot keresünk a közgazdaságtanban, ezt sohasem találhatjuk meg olyanban, amiről könnyen kitűnik, hogy egyfelől különbségeket tár fel első pillantásra egyformának képzelt gazdasági életnyilvánulások között, másfelől pedig csak olyan különbségekre mutat rá, amelyek szintén nem magyaráznak eléggé. A célravezető irányító szempontot inkább olyan valamiben fogjuk megtalálni, ami mind a központilag vezetett, felülről kényszerített gazdálkodásban, mind a szabad gazdálkodásban egyformán érvényesül, ami tényleg mind a kettőben közös és valójában alapja a gazdasági életnek.

VII.

Az elemi gazdasági jelenségek.

A közgazdaságtan azzal, hogy a gazdálkodást, a gazdasági élet törvényeit mindeddig inkább csak az úgynevezett szabad gazdálkodás esetén kutatta, kétségtelenül mulasztást követett el. Ezt a mulasztást csak magyarázza, de nem menti az a körülmény, hogy az emberi társadalom gazdálkodása, legalább eddig, mindig magántulajdoni jogi rend uralma alatt folyt. A közgazdák a szocialista, a kommunista gazdasági rendet ismerték, beszéltek is róla. De mindig szembe állították a magántulajdoni rend uralma alatt történő gazdálkodással. A kétféle jogi rend uralma alatt álló gazdálkodás közös vonásait nem keresték. Olyan közgazdaságtani rendszert, mely a gazdasági élet törvényeit tekintet nélkül az uralkodó jogi rendre magyarázná, illetve úgy magyarázná meg, hogy a magyarázat egyformán megáll, akármilyen a jogi rend, melynek uralma alatt a gazdasági élet folyik, a magamén kívül az egész világirodalomban egyet sem ismerek. Pedig magától értetődik, hogy azt, amit az a közgazdaságtan, mely kizárólag a magántulajdoni rend világában vizsgálja a gazdasági életet, a szabad gazdálkodás terén lát és észrevesz, illetve nem egyszer ilyenkor is csak látni vél, nem lehet minden további nélkül egyszerűen a kényszer útján folytatott, a központilag irányított gazdasági élet magyarázatára alkalmazni. És erre ma annál inkább kell súlyt helyezni, mert ma sokkal inkább, mint valaha, olyan tényleges valóság gyanánt áll a tudomány elé is a központilag vezetett, a felülről kikényszerített formák és korlátok között folyó gazdálkodás, mely már hangosan követel elismerést. Ezt a gazdasági életformát is magyarázni kell tudni. Statikus szemlélet, vagy a gazdasági élet dinamikájának felismerése, rövidtávú, vagy hosszútávolságú szemlélet: ezek mind más természetű elvei a kutatásnak, semhogy itt segíteni tudnának. De nem segíthet, mint láttuk, az az idevágó

gondolat sem, mely a gazdasági cselekvés tervszerűségében lenné meg a gazdálkodás átfogó magyarázatának irányító szempontját.

Ezt a vezető szempontot csak olyan kutatás találhatja meg, mely a gazdasági élet vizsgálata közben lehatol azokig az alapokig, amelyek a gazdasági élet legmélyén találhatóak, azokig a tényekig, amelyek egymán érvényesülnek teljesen megkötött és teljesen szabad gazdálkodás esetén is, de akkor is, mikor a kötöttség, illetve a szabadság kevésbé határozott formái uralkodnak. Ezek olyan tények, amelyeken az államnak legerősebben érvényesülni igyekvő kényszerhatalma sem vehet erőt. Ez sem tudja őket megváltoztatni, mert a gazdasági életnek ezek az alapvető tényei természeti törvény erejével bírnak, sokszor már magukban is a gazdasági élet terén közvetlenül érvényesülő természeti törvények. Azok között a vezető szempontok között, melyeknek a figyelembe vétele eredményes kutatáshoz segítheti a közgazdaságtant, ezeknek a tényeknek a felismerése és természetüknek a megismerése a legfontosabb.

A gazdasági életnek ezek a mély alapjai egyfelől az emberen belül élnek, másfelől az emberen kívül levő természetben nyilatkoznak meg. Az előbbieket a gazdálkodó ember lelki világának a tüneményei, az utóbbiak azok az egyszerű gazdasági cselekvések, amelyekbe az ember szükségletérzetének nyomása alatt a külsőleg is látható világban belekezd, mikor javakat használ és előállít. Hogy az embernek szükségletei vannak, amelyeket ki kell elégítenie, ha élni akar, hogy ez a kielégítés csak javak használatával történhetik, és hogy ezeket a javakat, ha használni akarjuk őket, előbb elő kell állítani: mindez oly megdönthetetlen tény, amelyen sem a legszabadabb gazdálkodás rendszere, sem az állami beavatkozás legfelső foka, a kényszerhatalommal vezetett, teljesen központosított gazdálkodás nem tud változtatni. Szabadság vagy kötöttség közömbös ezekre a tényekre nézve. Ezek mindig és mindenféle viszonyok között egy-

formán érvényesülnek. És miként nem a szabad gazdálkodás rendszere hozza létre azokat a törvényeket, melyek szerint a gazdasági életnek ezek a folyamatai végbemennek, úgy a gazdasági élet legszigorúbb megkötése sem tudja ezeket a törvényeket megváltoztatni. Nem tud parancsolni a szükséglettelítés törvényének és nem tud úrrá lenni a hozadéktörvények fölött sem. A szükségletérzet például sokféle különböző körülmény változtató hatása alatt nagyon különféleképen nyilatkozhatik meg a különböző korok és helyek különböző embereiben, de a szükséglettelítés törvénye mindenütt és mindig érvényesülni fog. Éppen így a föld és a munka is mindig a csökkenő, a tőke mindig a növekvő hozadékképesség törvénye szerint fog szerepelni a termelésnél, akár központilag szervezett, kényszerű gazdálkodás, akár szabad forgalmon felépülő gazdálkodás legyen az, mely ezeket a termelőtényezőket alkalmazza. Én a gazdasági életnek ezeket az alapvető tényeit, a gazdasági életnek ezeket a természetes alapjait már régóta a gazdasági élet elemi jelenségeinek nevezem. Aki felismeri őket, már ezzel a legjobb irányító szempontot kapja a gazdasági életnek mindent átfogó magyarázatához. Egyformán jól magyarázhatja velük a gazdasági életet, akár szabad, akár kötött legyen ez, más szóval akár a magán-, akár a köztulajdon elve szerint rendeződött legyen be a gazdasági élet. Az elemi gazdasági jelenségekkel dolgozó szemlélet szülötte például, hogy mást ne említsek, a tőke termeléstani fogalma, melyet egyformán megért a kommunista és a szélső kapitalista. Amikor mindjárt megjegyezhető, hogy ez az utóbbi hibás elvezetés is a magántulajdoni rendhez tapadt gazdasági szemlélet terméke.

A gazdasági élet elemi jelenségeihez azonban elfogulatlanul kell közeledni, ha igazán és úgy akarjuk őket megismerni, hogy a megismerésből haszna legyen a gazdaságtani kutatásnak. Természetes valóságukban kell őket néznünk és nem mesterkéltén, tehát nem valamely elmélet segítségével, melynek készítésekor az elmé-

let szerzője csak arra gondolt, hogy az elmélet szép legyen, de azzal nem törődött, hogy az elméleti magyarázat megfelel-e a valóságnak.

A határhaszoniskola örök hálaára kötelezte a közgazdaságtant, mikor feltárta a gazdasági élet megindításának az ember bensejében életre kelő, meg nem változtatható törvényeit, amikor ezzel a gazdasági életnek az ember bensejében rejlő természeti alapjait a valóságnak megfelelően, hűen írta le. De a gazdasági élet azon alapvető tényeinek magyarázata körül, melyek az emberen kívüli természetben találhatók, a közgazdaságtan eddig kevésbé volt szerencsés. Pedig azt lehetnék, hogy ezeket a jelenségeket könnyebb észrevenni és megismerni. De nem így van. Már az az eljárás mód, ahogy a régi angolok ehhez a tárgyhoz hozzányúltak, zavart keltett és keltett is. Mert az angolok, igaz, hogy meglátták a gazdasági életnek azokat az alaptényeit, amelyek tulajdonképpen az embert övező nagy természet jelenségei. De a gazdasági élet „természetes“ rendjét vizsgálva a természetet mint a gazdasági élet alapját több vonatkozásban nemcsak mesterkéltén képzeltek el, hanem a gazdasági élet természetes rendjére hivatkozva természetbölcséleti hatás alatt még más hibát is követtek el. A mesterségesen leegyszerűsített „természetes“-ben nemcsak az egyszerűt, a könnyen vizsgálhatót vették észre, hanem azt, amit természetesnek láttak, helyesnek is nézték. Így politikum került bele a régi angolok szemléletébe. Érthető, hogy e miatt tanításuk nem egy vonatkozásban mihamar hitelét veszítette.

Ennek az elsiklásnak ellenére is megmarad azonban az angol iskolának az az érdeme, hogy nem hanyagolta el, hanem kellően méltányolta a gazdasági életnek természeti tényekben megnyilvánuló alapjelenségeit. Ez más szóval azt jelenti, hogy a régi angolok elméleti kiindulása a gazdasági élet magyarázatára termelési volt. A termelés jelenségeiből indultak ki, mikor a gazdasági jólét okát igyekeztek felderíteni. Ez viszont az ő örök érdemük. Kár, hogy ezt az egyedül helyes kiindu-

lást, amellyel jól rámutattak a gazdálkodás anyagi alapjára, elhomályosítja említett természetbölcséleti szemléletük. Ha ezt félretéve lépünk rá arra az útra, melyen a régi angol iskola látta meg a gazdálkodásnak az emberen kívül létező alapjait, akkor jó nyomon vagyunk. Ezen haladva meg lehet találni a gazdasági élet alapvető, minden vonatkozásban érvényes törvényeit. Arra a magyarázatra, melyre itt szükség van, sem az árból, sem a jövedelemből nem lehet kiindulni, mert annak, aminek ára lehet, előbb létre kell jönnie, elő kell állítódnia; a jövedelem pedig úgylis csak az árak eredményeként alakul ki. Átfogó szemléletet sem az egyik, sem a másik kiindulás nem ad. Aki az árból vagy a jövedelemből kiindulva kutat, egész látókörével mindig a magántulajdon világában marad lekötvé.

A hozadéktan, úgy látszik, éppen a miatt a homályosság miatt, mely az angol iskola termelési kiindulását jellemzi, mostoha gyermeke maradt a közgazdaságtannak. Nem bíztak benne, hogy a termelőtényezők hozadékalakító hatásának vizsgálatával tovább lehetne jutni azoknál az eredményeknél, amelyeket már a régi angolok elének tártak és amelyek nyilvánvalóan nem voltak kielégítőek. A kutatás különösen attól félt, hogy ezeknek a tényezőknek a szerepét a maguk természetadta valóságában nézze meg. Hanem e helyett egészen mesterkéltn magyarázatát adták a hozadékalakulásnak, amikor ezt mindig sokkal inkább a jövedelemkeletkeztetés, semmint a jószágkeletkeztetés szempontjából vizsgálták. A határtermelékenységi iskola határozottan megnehezítette a későbbi kutatás számára a munkát, mikor a maga sajátos elképzelésével és egészen a magángazdasági élet felszínén maradó szemléletével a csökkenő hozadékképesség törvényét általánosította. Hogy ez a téves tanítás milyen mélyen vert gyökeret a tudományban, semmi sem mutatja jobban, mint az, hogy még olyan mély gondolkozó, mint az éppen előbb említett *Eucken* is, átveszi a munka csökkenő hozadékképességéről szóló magyarázatot, melyről, ha csak egy kissé kevésbé elfogultan nézzük, lehetetlen meg nem állapítani, hogy csupán a vállalkozó magángazdasági szempontjából nézve igaz. Viszont örömmel említhető, hogy az újabb irodalom már mutat fel olyan terméket (*J. Robinson: The Economics of Imperfect Competition. London. 1933.*).

mely a hozadékalakulás kutatása terén igyekszik a helyes úton járni.

A vezető szempont tehát, amely helyes irányba tereli a közgazdaságtani kutatást, annak a felismerése, hogy megmásíthatatlan természeti tények adják a gazdasági élet alapját, és hogy ezeket a tényeket azon szerepük szerint kell figyelembe venni, melyet ezek természeti valóságuknak megfelelően játszanak a gazdasági életben. Ezek a tények, melyeket a gazdasági élet elemi jelenségeinek neveztünk, egyformán érvényesülnek akár szabad, akár kötött a gazdálkodás. Alkalmasak tehát a gazdasági élet egységes, átfogó magyarázatára. Aki ezeket a tényeket szem előtt tartja, nem magyarázhatja helytelenül a gazdasági életet. És a gazdasági politika is csak úgy lehet helyes, ha az elemi jelenségek felismeréséből indul ki.

Ez nem természettudományi szemlélet, minő a fizokratáké akart lenni, nem is olyan materializmus, amilyen a régi angolok felfogása volt, de nem is közgazdasági naturalizmus olyan értelemben, ahogy egyik kiváló közgazdánk, *Neubauer Gyula*, a mérnökök teremtette technokráciás irányú és a mechanikus gazdaságtani szemléletet nevezi. (Közgazdasági Szemle, 1935., 468–499. ll.) Amiről én beszélek, az a szellemi és tárgyi valóság keresése a gazdasági életben.

VIII.

A jogi rend hatása a gazdasági életre.

Bármennyire azonosak is azonban a gazdálkodás alapjelenségei szabadság és kötöttség esetén, mégis nyilvánvaló, hogy a szabad és a kötött gazdálkodás között igen nagy különbség is mutatkozik. A kettő nagy mértékben különbözik is egymástól. Kell, hogy a közgazdaságtan ezt a különbséget is meg tudja magyarázni. Az elemi jelenségek felismerése és helyes magyarázata ehhez is hozzásegít.

A gazdálkodás tervszerűségéből kiinduló, fentebb (VI.) említett magyarázat ezt a különbséget, mint látuk, úgy akarja szemlélhetővé tenni, hogy azokra a különbségekre mutat rá, melyek a szabadon cselekvő gazdaság tervezése és annak a tervnek a jellemző vonásai között mutatkoznak, mellyel a vezető hatalom központilag irányítja a gazdasági életet és amely szerint kénytelen ilyenkor az egyes gazdaság a maga gazdasági cselekvését végezni, egész gazdálkodását berendezni. Látuk, hogy a tervezés, vagy mondjuk, a tervszerűség tényleg egyik jellemző vonása gyanánt tekinthető a gazdasági cselekvésnek. De láttuk azt is, hogy ez a vonás nem meríti ki a gazdasági cselekvés lényegét, és hogy éppen ezért nem mondhattuk olyan irányító szempontnak, amelynek segítségével egységesen magyarázhatnók a gazdasági életet. A gazdasági cselekvésnél mutatkozó tervszerűség vizsgálata éppen így nem szolgál alkalmas eszközzel annak a különbségnek a lényegét kereső magyarázatára sem, mely a most előttünk álló kétféle gazdálkodás, vagyis a szabad és a kötött gazdasági rend között létezik. Ha a különbséget ezek között csak a terv és a tervet kísérő, ezzel összefüggő jelenségek különböző voltában keressük, kutatásunkkal a felszínen maradunk. Aki így jár el, ezt azért teszi, mert nem tud vagy nem akar szemléletével a magántulajdoni rend világától elszakadni. Ha a gazdasági cselekvésnél mutatkozó tervszerűséget tartjuk szem előtt és mindig csak arra ügyelünk, hogy milyen a különbség a tervszerűség között szabad és kötött gazdálkodás esetén, akkor mindig inkább csak azt vesszük észre, ami hasonló a magántulajdoni és a köztulajdoni rend gazdasági élete közt; de ezzel az eszközzel dolgozva vagy egyáltalán nem, vagy csak sokkal nehezebben látjuk meg a két gazdasági rend között a lényeges különbséget.

Eredményesebbnek és éppen ezért helyesebbnek látszik az a szemlélet, mely, mikor a kétféle gazdálkodás eltérő voltára akar rámutatni, a kétféle jogi rend világa közt őszintén feltárja a különbséget, mert észre-

veszi, hogy a magántulajdoni rend létrehoz bizonyos olyan jelenségeket a gazdasági életben, minőket a köztulajdoni rend nem ismer. Csak röviden mutatok itt rá, hogy ezek különösen a szabad forgalom szülte jövedelemalakulás jelenségei, melyeket, minthogy ezek nem csupán a természeti, tehát az eredeti gazdasági, hanem egyúttal a gazdasági élet terén érvényesülő jogi tényező hatásának is az eredményei, a gazdasági élet összetett jelenségeinek nevezhetünk. Mindaddig, míg nem annak a vizsgálata irányítja a kutatást, hogy miként hat, illetve nem hat a jogi rendezés a gazdasági életre, elmosódik a különbség a gazdasági élet elemi és összetett jelenségei között. Ha pedig nem látjuk tisztán ezt a különbséget, akkor sem az egyik, sem a másik említett jelenségcsoportját a gazdasági életnek, de magát az egész gazdasági életet sem tudjuk a valóságnak megfelelően magyarázni. E nélkül a szemlélet nélkül nem tudjuk a gazdasági élet alapjait a magántulajdoni rendtől függetlenül vizsgálni, vagyis nem vesszük észre azokat a gazdasági jelenségeket, amelyek függetlenek a jogi rendtől, és egyidejűleg az elemi jelenségekkel egyenlő értékűeknek tekintjük a gazdasági élet összetett jelenségeit is. Mind e két hiba elválaszthatatlan attól a szemlélettől, mely a gazdasági életet, akárhonnán ered is ennek a terve, csak a magántulajdoni renddel kapcsolatban tudja elképzelni.

Ha érteni akarom a gazdasági életet, a szabad, illetve a kötött gazdasági rend tervszerűségének vizsgálatával nem célszerű elmosni a különbséget a mondott kétféle gazdasági rend között. Hanem ellenkezőleg világosan rá kell mutatnom arra a különbségre, melyet közöttük éppen az a nagy ellentét hoz létre, mely a magántulajdoni és a köztulajdoni rend világa között létezik. Ez az ellentét nyilatkozik meg a gazdasági életnek a mindenkori jogi rendtől teljesen független, elemi jelenségei és azon jelenségek között, melyeket a gazdasági életben a magántulajdoni rend hoz létre. Az egyetlen helyes irányító szempont a gazdaságtani kutatásnál ép-

pen ezért a mondott elemi és összetett jelenségek között fennálló lényeges különbség felismerése.

*

Legyen szabad most végezetül ennek a módszertani gondolatnak a gyakorlati jelentőségéről is egy-két szót szólni.

Annak a tanításnak, mely az elemi és az összetett gazdasági jelenségek közt fennálló nagy különbségre mutat rá, sohasem volt nagyobb jelentősége, mint ma, mikor az emberiség gazdasági életének jogi rendezésénél a magántulajdon elve a köztulajdoninak szinte napról-napra tért kell, hogy engedjen. Ennek az irányító szempontnak a figyelembevételével könnyen válik magyarázhatóvá, hogy miért érvényesülhet a köztulajdoni rend manapság oly gyorsan az új szocializmus jogalkotásaiban. De észreveszünk ennek az irányító szempontnak a segítségével még mást is. Megtanuljuk egyfelől, hogy mikor a magántulajdoni rend teret enged a köztulajdoninak, ez nem történik szükségképen gazdasági törvényszerűség következményeként, hanem emberi akarat-elhatározás eredménye is lehet. Aminthogy ilyenkor ez a tér-engedés csakugyan a politikai hatalom ereje szerint nagyobb vagy kisebb. És tudomást szerzünk másfelől arról is, hogy a kötött gazdasági rendszerek, mikor a gazdasági élet szabadságát többé-kevésbé korlátozzák, ezt a gazdasági életnek csak bizonyos jelenségeivel szemben tehetik. Az elemi jelenségekkel szemben nincs hatalmuk.

Ez pedig más szóval azt jelenti, hogy a magántulajdoni rend a köztulajdoni rend előretörése ellenére sincs halálra ítélve. Létre a magántulajdon intézményét a gazdasági élet hozta. Ugyanennek a törvényszerűsége fogja fenntarthatni, illetve újra életre kelthetni.

A kiadásért felelős : Dr. Navratil Ákos.

42.722. — Királyi Magyar Egyetemi Nyomda. (F. : Thiering R.)

